

UV RAPPORT 2013:90

ARKEOLOGISK UTREDNING

På gårderna i Vists och Ubbarps byar

Västra Götaland, Västergötland, Ulricehamn kommun,
Ulricehamn stad, Ulricehamn socken, Ubbarp 8:20, Vist 10:25

Gundela Lindman

UV RAPPORT 2013:90

ARKEOLOGISK UTREDNING

På gårderna i Vists och Ubbarps byar

Västra Götaland, Västergötland, Ulricehamn kommun,

Ulricehamn stad, Ulricehamn socken, Ubbarp 8:20, Vist 10:25

Dnr 3.1.1-01702-2013

Gundela Lindman

Riksantikvarieämbetet,
arkeologiska uppdragsverksamheten (UV Väst)
Kvarnbygatan 12
431 34 Mölndal
Tel.: 010-480 81 90
Fax: 010-480 82 13

e-post: uvvast@raa.se
e-post: fornamn.efternamn@raa.se
www.arkeologiuv.se

© 2013 Riksantikvarieämbetet
UV Rapport 2013:90

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriet Gävle 2012. Medgivande I 2012/0744.
Kartor är godkända från sekretessynpunkt för spridning.

Bildredigering Lena Troedson

Layout Lena Troedson

Omslag Utsikt mot sydväst över utredningsområdet. Foto: Gundela Lindman.

Tryck/utskrift Elanders Sverige AB, 2013

Innehåll

Bakgrund och syfte	5
Metod och genomförande	5
Terräng och fornlämningsmiljö	5
Ortnamnen och de äldsta skriftliga källorna	7
Det äldre kartmaterialet	7
Markförhållandena	9
Resultat	9
Fornlämningar	9
Sammanfattning	16
Referenser	16
Källor	16
Kartor	16
Administrativa uppgifter	17
Figur- och tabellförteckning	18

Figur 1. Platsen för utredningen markerad på utsnitt ur Översiktskartan, blad 72 Borås (skala 1:150 000), och GSD-Sverigekartan.

Med anledning av detaljplanarbete inför planerad byggnation i Ubbarp och Vist i Ulricehamns norra utkant, utfördes en arkeologisk utredning. Dess syfte var att ta reda på om någon okänd fornlämning berördes av det aktuella arbetsföretaget. Området bestod av plana åkermarker i Ätrons dalgång. Vid provgrävningarna påträffades tre områden med boplatzlämningar med sannolik datering till bronsålder/äldre järnålder.

Bakgrund och syfte

Med anledning av detaljplanarbete inför planerad byggnation av bland annat bensinstation och hamburgerrestaurang utfördes en arkeologisk utredning. Syftet var att fastställa förekomsten av eventuella fornlämningar inom området och att därmed erhålla ett planeringsunderlag för Länsstyrelsen och uppdragsgivaren. Arbetet utfördes av Riksantikvarieämbetet UV Väst enligt beslut av Länsstyrelsen i Västra Götalands län (dnr 431-14825-2013) och har bekostats av Ulricehamns kommun.

Metod och genomförande

Arbetet har inledningsvis omfattat en genomgång av relevant antikvarisk och topografisk litteratur. Uppgifter om tidigare registrerade fornlämningar och kulturlämningar baseras på Fornminnesregistret (FMIS).

Därefter har det historiska kartmaterialet för området granskats och analyserats med avseende på markanvändning, bebyggelselägen och äldre vägsträckningar och uppgifter om tidigare markanvändning.

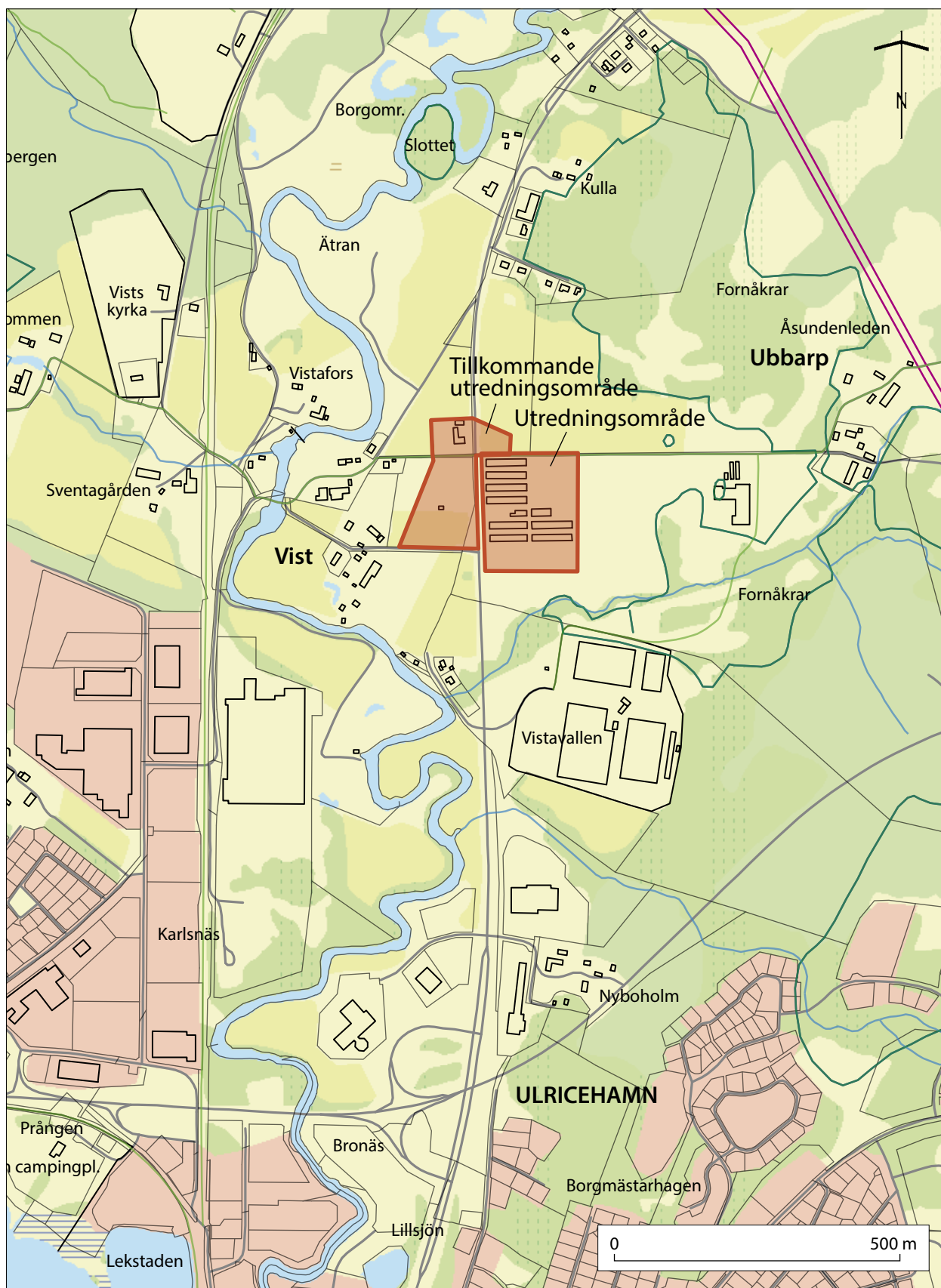
Området provgrävdes sedan med larvgående maskin och provschakten med anläggningar och fynd kartlades (figur 9). Sammanlagt upptogs 1465 kvadratmeter. Påträffade lämningar kontrollerades och beskrevs. Fynden tillvaratogs ej.

Provschakt och påträffade fornlämningar mättes in med D-GPS i Intra-sissystemet och fornlämningarna rapporterades till FMIS. Arbetet dokumenterades med foto.

Terräng och fornlämningsmiljö

Utredningsområdet utgörs av åkermarker på östra sidan av Ätran som här vindlar sig fram mot utloppet i Åsunden 1,5 kilometer söderut. Strax söder om utredningsområdet rinner en mindre bäck västerut och ansluter till Ätran.

Ätrons dalgång är klassat som riksintresse för kulturmiljövården i Västra Götalands län. Dalgångsbygden har haft stor betydelse för kommunikationer och kulturimpulser mellan Syd- och Mellansverige vilket bland annat kommit till uttryck i Ulricehamns medeltida stadsbildning och som genom ett rikt innehåll av bland annat fornlämnings-, by- och herrgårdsmiljöer

Figur 2. Utredningsområdena markerade på utsnitt ur GSD-Fastighetskartan, blad 64E 0aN Ulricehamn. Skala 1:10 000.

avspeglar ett mycket långt kontinuerligt landskapsutnyttjande ända sedan stenåldern. Rika fornlämningsmiljöer med lämningar från samtliga förhistoriska perioder förekommer bestående av boplatser, gravar, hällristningar, fossil åkermark, hålvägar, runstenar och fornborgar med mera.

Den vanligaste fornlämningstypen i trakten är gravar. Ett helt stråk med gravar från bronsålder och järnålder ligger längs Ätrans östra sida nära utredningsområdet. Även en hällkista, från yngre stenåldern/äldre bronsåldern, är belägen cirka 1/2 kilometer norr om området. I åkermarken på andra sidan landsvägen direkt invid utredningsområdet ligger en större gravhög, fornlämning 51:1 (figur 4). Högen är 16 meter i diameter och 1,75 meter hög.

En knapp kilometer sydost om utredningsområdet finns rester av äldre färdvägar, så kallade hålvägar, som ingått i rid- och vandringsstigar längs Ätran. Övriga kända fornlämningar är en medeltida borggruin vid Ätran cirka 500 meter norr om området. Ett stort område med fossil åkermark utbreder sig öster om utredningsområdet. Det utgörs av terrasserade åkerytor med odlingsrösen (Stibéus & Vestbö 1992).

Trots den stora mängden gravar har brons- och järnåldersboplatser i stort sett inte varit kända. De talrika gravarna, den fossila åkermarken och hålvägarna visar områdets stora betydelse under förhistoriska perioder, inte bara lokalt för trakten utan också som en länk i förflyttningen av människor och idéer mellan kust och inland.

Ortnamnen och de äldsta skriftliga källorna

Utredningsområdet öster om landsvägen hörde till Jönsgård och Prästgården i byn Ubbarp (Ortnamnen i Redvägs härad). Den äldsta uppteckningen är *Vbbatorpe* 1461. På 1500-talet fanns fem gårdar. Förleden innehåller mansnamnet Ubbe och efterleden *-arp* är en förvrängning av efterleden *torp*, som i det här sammanhanget sannolikt har en urgammal terrängbetecknande innebörd med betydelsen ängsmark (Pamp 1970, s. 48–51).

Väster om landsvägen tillhör marken Gunnagården i Vist. I sin äldsta kända form 1492 skrevs namnet *Visth*. Namnet är det fornsvenska ordet *vist* med betydelsen vistelseort, hemvist.

Det äldre kartmaterialet

Området ligger på inägomarker som hör till byarna Ubbarp och Vist i Vist socknen, numera inlemmade i Ulricehamns stad. Ett ganska omfattande äldre kartmaterial finns över dessa byar vilket ger möjlighet att följa utvecklingen av markanvändningen i det berörda utredningsområdet under de senaste 200 åren.

En av de äldre kartorna är en storskifteskarta från 1823 (figur 5). Området kallas Skåningsholmen och en av åkrarna har beteckningen Lilla Källåker. Åkermarkerna är uppdelad i smala bitar i nordvästlig/sydöstlig riktning och en del ängsmark ingår också i området. De långsträckta åkerytorna ligger vinkelrätt mot bäcken i söder. Möjligen kan mönstret återspegla ett äldre bandparcellsystem. Gravhögen vid landsvägen, RAÄ 51, är markerad

Figur 3. Utredningsområdet låg på båda sidor om riksväg 46. Utsikt från Ubbarpsv gen mot väster och fr re detta skolhuset i Vist. Foto: Gundela Lindman.

Figur 4. Omedelbart söder om utredningsområdet ligger en gravhög, Ulricehamn 51:1. Foto, från norr: Gundela Lindman.

på kartan. Den ligger också i det område som kallats Skåningsholmen. Den mindre bäck som rinner i öst-västlig riktning en bit söder om utredningsområdet är markerad med alla sina svängar och krökar. En bit högre upp låg tidigare tre kvarnar vilka finns markerade på en karta från 1811.

Laga skifte upprättades sent, inte förrän 1912. Kartan över laga skiftet (figur 6) visar en helt ny indelning av åkermarken i ett par större gårdar i öst-västlig riktning.

Häradskartan från 1890–1897 ger en mera översiktlig bild över trakten. Skolhuset i utredningsområdets nordvästra del är inritat på en tomt som tagits ut ur åkermarken vid landsvägen.

Markförhållandena

Vid utredningen kunde konstateras att jordlagren i området öster om landsvägen i allmänhet var påfallande tjocka, oftast 0,5–0,7 meter. Jordmänen utgjordes mest av sand eller siltig sand. I detta område har tidigare legat en handelsträdgård med rader av växthus och några andra byggnader. Inom ytorna där växthusen stått hade jorden i stor utsträckning schaktats bort. Mullagret var här endast 10–15 centimeter och rörledningar var nergrävda ytterligare i marken. En del av jorden härifrån har sannolikt lagts på anslutande områden. Öster om det kvarliggande garaget/maskinhallen mitt i området fanns tydliga spår av att delar av en mindre förhöjning var urgröpt och jorden bortförd.

I området väster om landsvägen bestod marken mestadels av silt och sand. Den plana ytan tycks tidigare ha varit svagt kuperad, men odling har medfört att jord förflyttats från de högre partierna och jämnat ut de lägre ytorna. I norra delen låg tidigare en fotbollsplan, men den hade inte skadat marken i någon större utsträckning, för under den gamla gräsvallen låg marklagren orörda.

Resultat

Vid utredningsgrävningarna hittades fornlämningar inom tre ytor. Dessa tre områden föreslås bli föremål för förundersökningar med syfte att avgränsa och närmare karaktärisera dem och bedöma deras vetenskapliga potential.

Fornlämningar

Boplats 1

På fastigheten Ubbarp 8:20 påträffades en boplats med sannolik datering till bronsålder/äldre järnålder. I åkermarken på krönet av en låg förhöjning hittades fem härdar, fem stolphål och fem gropar i provschakten. Fynd gjordes av en malsten och en bit bearbetad kvarts. Marken utgjordes här av grusig sand.

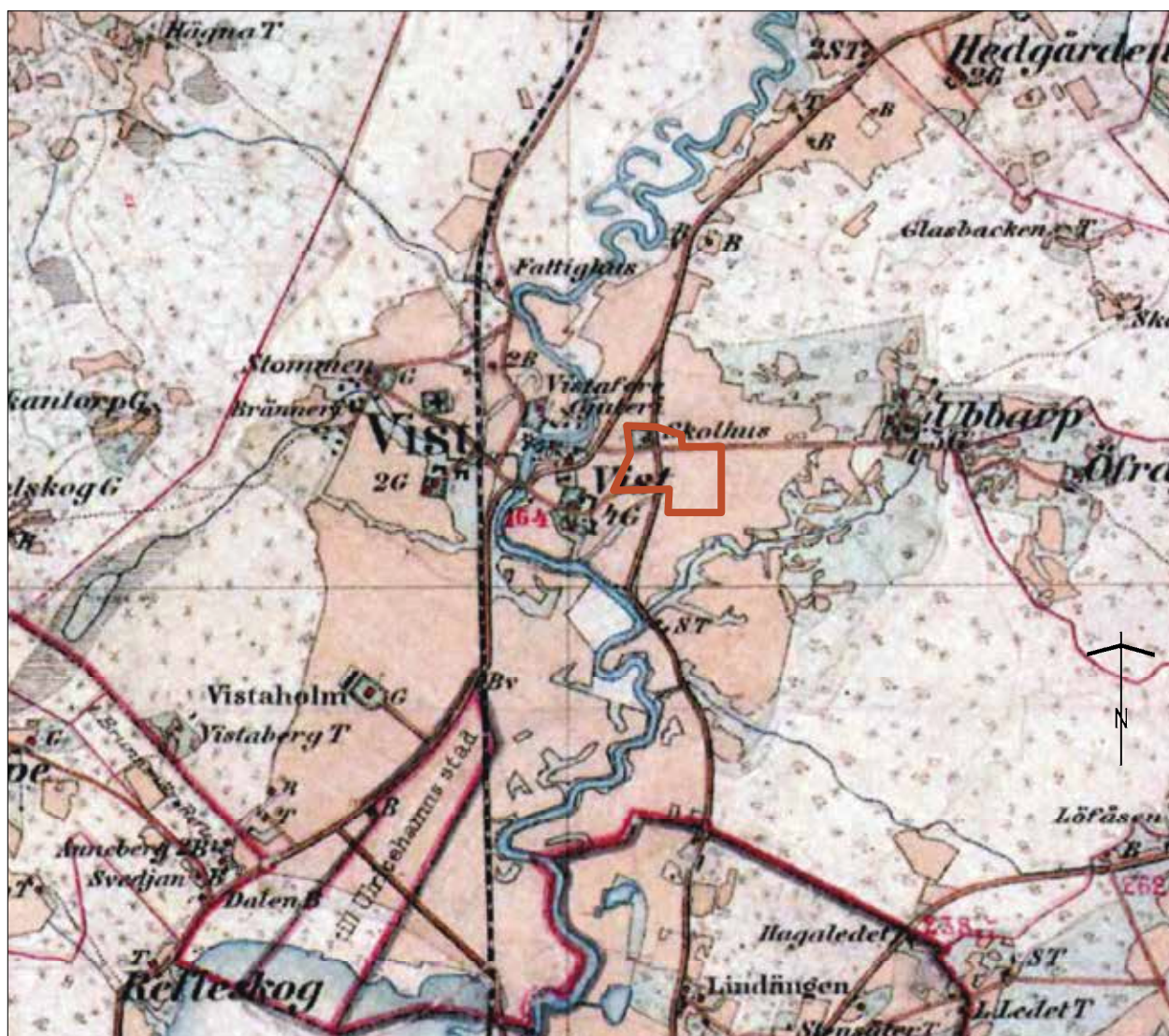
Boplatsens sydvästra delar har sannolikt schaktats bort i samband med äldre byggnation av garage/maskinhall. Boplatsen fortsätter sannolikt öster om utredningsområdet.

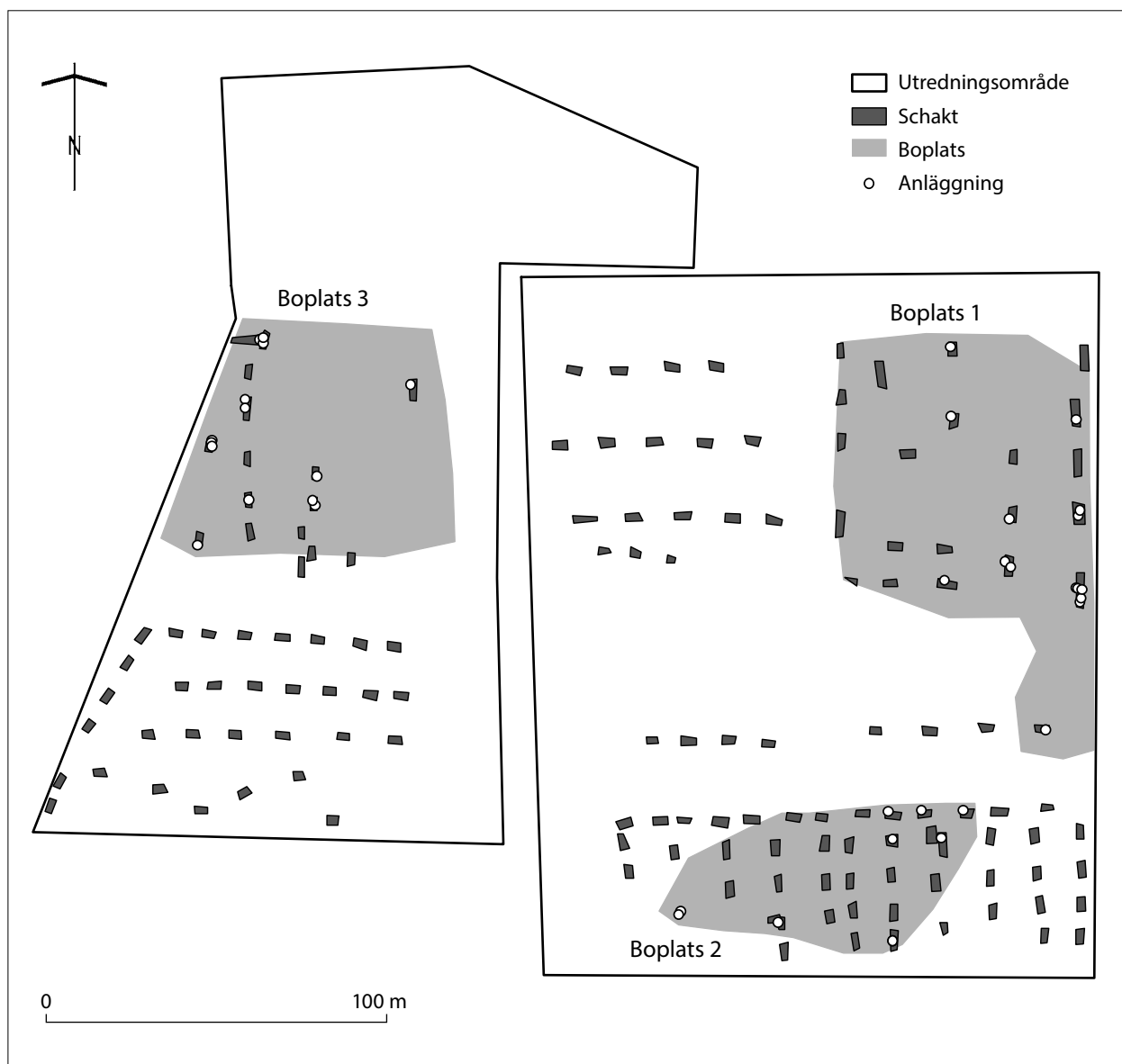
Figur 5. Utdrag ur karta "Storskifte på inägorna 1823 i Vests och Ubbarps byar" med utredningsområdet markerat.

Figur 6. Utdrag ur laga skifteskartan från 1912 med utredningsområdet markerat.

Figur 7. Utdrag ur den häradsekonomska kartan från 1890–1897 med utredningsområdet markerat.

Figur 8. Plan över utredningsområdet med provschakt och anläggningar markerade. Skala 1:2000.

Ett område på ca 125×75 meter har avgränsats till en föreslagen förundersökning.

Boplats 2

På plan mark på fastigheten Ubbarp 8:20, i närheten av bäckravinen i utredningsområdets södra del, påträffades flera spridda lämningar som sannolikt dels utgörs av en boplats, dels representerar aktiviteter i utkanten av en boplats med anknytning till bäckravinen. Lämningarna kan generellt dateras till bronsålder/äldre järnålder.

Centralt på den plana avsatsen låg en stor grop med keramik av förhistorisk typ. Möjligen kan denna utgöras av en brandgrav. Vid provgrävningarna iakttogs även fyra stora kokgropar och fyra härdar. En av härdarna på den plana, högst belägna partiet låg påfallande djupt, 0,85 meter under markytan, under ett tjockt sandlager. I en av kokgroparna hittades en malsten.

Ett område på ca 90×45 meter har avgränsats till en föreslagen förundersökning.

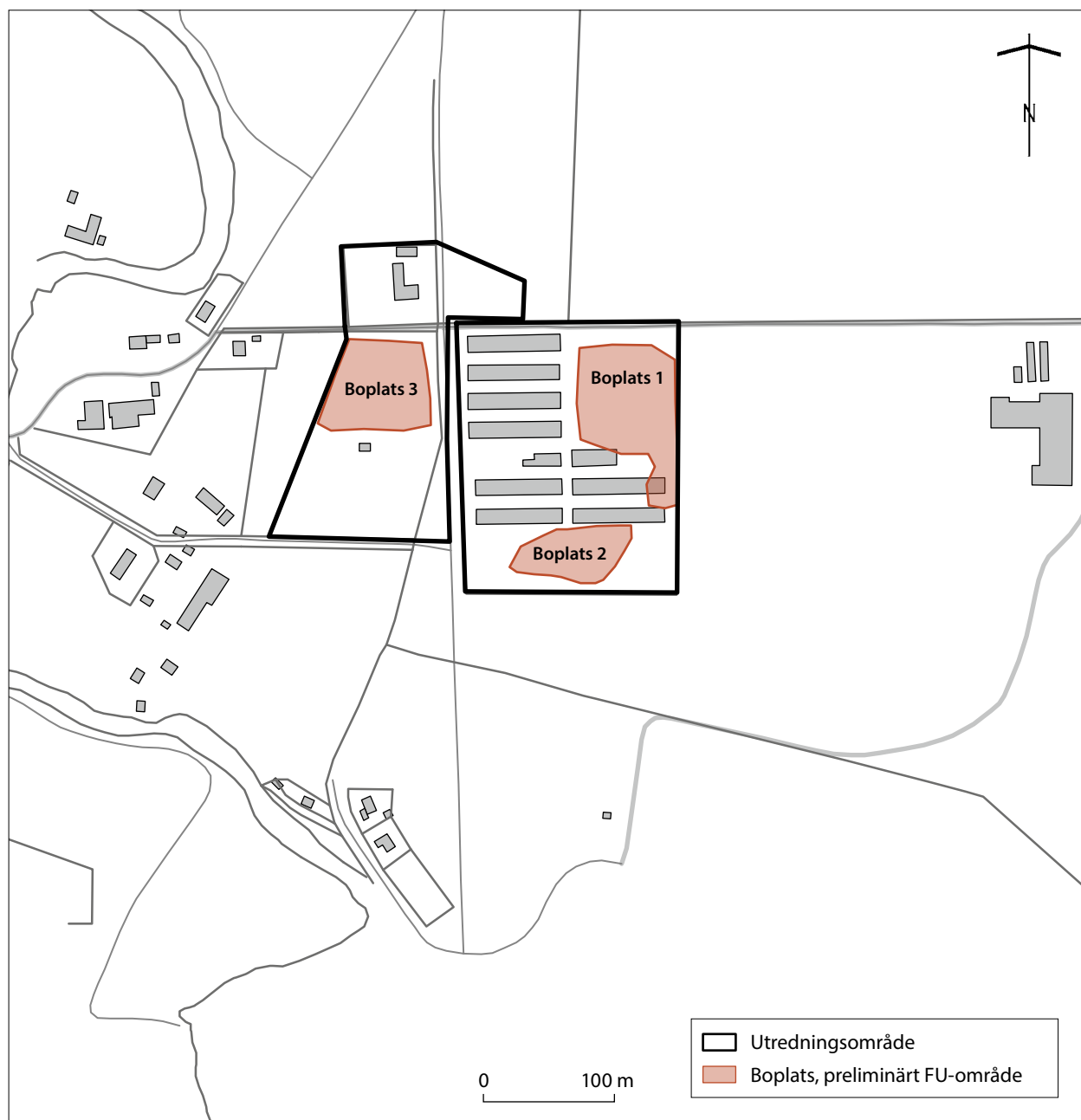
Boplats 3

Inom området för den gamla fotbollsplanen Vistavallen på fastigheten Vist Gunnagården 10:25 påträffades en boplats. Vid provgrävningarna iakttogs sex stolphål, två gropar, en grop med förhistorisk keramik, två härdar och tre större gropar/härdar. De sistnämnda låg i en tät klunga och kan möjligen utgöras av flatmarksgravar.

Ett område på ca 70×65 meter har avgränsats till en föreslagen förundersökning.

Tabell 1. Inmätta boplatsanläggningar.

Anr	Typ	Storlek (m)	Anmärkning
514	Grop	1,2×0,8	Med stenpackning
515	Grop	0,3	–
516	Dike	5×0,3	Ligger enligt äldre orientering av åkermarken
517	Härd	0,9	–
518	Härd	0,6	–
519	Stolphål	0,4	–
520	Stolphål	0,3	Stenskott
521	Stolphål	0,3	–
522	Stolphål	0,3	–
523	Stolphål	0,5	–
524	Grop	0,8×0,5	–
525	Grop	1,8×1,2	–
526	Grop	1,2	–
527	Dike	0,35×3	–
528	Härd	0,7	–
567	Härd	0,6	–

Figur 9. Plan över utredningsområdet med boplatserna markerade. I området öster om landsvägen är växthus, som numera är rivna, markerade. Skala 1:5000.

Anr	Typ	Storlek (m)	Anmärkning
568	Härd	0,7	–
576	Härd	0,7	Med skörbrända stenar
578	Härd	1,1	Ngt diffust avgränsad
580	Härd	1,25×0,9	Ligger på 0,85 meter djup, under 0,3 meter ren sand
597	Härd	0,6	Med stenar
609	Stolphål	0,12	–
610	Stolphål	0,12	–
611	Stolphål	0,12	–
612	Stolphål	0,15	–
613	Grop	1,2×0,9	Keramik
614	Härd	0,7	–
615	Härd	1,05	–
616	Härd/brand-grav?	1,2	Djup ca 0,2 meter vid provstick
617	Härd/brand-grav?	1,2	–
618	Härd/brand-grav?	1,2	–
619	Stolphål	0,4	–
622	Grop	1,1×0,5	–
623	Stolphål	0,3	–
629	Grop	0,5	Stenfyllt, eventuellt senare historisk tid
632	Grop	2,6×1,2	Sotig sand med inslag av en del stora kolbitar. Keramikkoncentration i gropens sydvästra del. Minst 0,4 meter djup
637	Kokgrop	1,3	–
638	Härd/kokgrop	1,5×1,2	Malsten
654	Härd/kokgrop	0,9	Skörbrända stenar
655	Härd/kokgrop	0,9	Skörbrända stenar
656	Kokgrop	0,9	Skörbrända stenar
668	Hålväg	2,3 bred 1,5 djup	Sannolikt rest av gammal hålväg. I samma riktning som gamla landsvägen. Skålad profil med svagt humös sandig/siltig jordfyllning

Tabell 2. Fyndplatser.

Snr/Anr	Typ	Anmärkning
Schakt 502	Kvarts	Bearbetad
Schakt 503	Malsten	–
A613	Keramik	Förhistorisk, medelgrov
A632	Keramik	Förhistorisk, små fragment
A638	Malsten	–
Schakt 676	Yngre rödgods	Med glaserad mynningskant

Sammanfattning

Med anledning av detaljplanarbete i Ulricehamns kommun utfördes en arkeologisk utredning. Dess syfte var att ta reda på om någon okänd forn-lämning berördes av de aktuella arbetsföretagen.

Tre områden med boplatslämningar påträffades. Lämningarna bestod av rester av härdar, kokgropar, gropar och stolphål. Det fanns också fynd av förhistorisk keramik och malstenar. Sannolikt är boplatserna från bronsålder/äldre järnålder för cirka 2000–3000 år sedan.

Referenser

Källor

- Ortnamnen i Älvsborgs län. Del X. Redvägs härad. Kungl. Ortnamnskommittén. 1908.*
- Pamp, B. 1970. *Ortnamnen i Sverige*. Lundastudier i nordisk språkvetenskap. Studentlitteratur. Malmö.
- Stibéus, M. & Vestbö A. 1992. Arkeologisk förundersökning angående tillbyggnad av ridhus på fastigheten Ubbarp 8:16, Vists socken, Ulricehamn kommun. *Riksantikvarieämbetet UV Väst. Internrapport*.
- Ängeby, G.; Johansson, L.; Jeffrey, S.; Connelid, P. & Lundberg, K. 2000. Riksväg 40 – förstudie och vägutredning för delen Dällebo-länsgränsen mot F-län. *Riksantikvarieämbetet UV Väst Rapport 2000:51*.
- Ängeby, G.; Rosén, C. & Connelid, P. 2006. Riksväg 40, delsträckan Dällebo–Hester. Arkeologisk utredning. *Riksantikvarieämbetet UV Väst Rapport 2006:1*.

Kartor

Lantmäterimyndighetens arkiv
Lantmäteristyrelsens arkiv

Administrativa uppgifter

Riksantikvarieämbetets dnr: 3.1.1-01702-2013.

Länsstyrelsens dnr: 431-14825-2013.

Riksantikvarieämbetets projektnr: 12572.

Intrasiprojekt: UV2013:103.

Undersökningstid: 8–11 juli 2013.

Projektgrupp: Gundela Lindman och Johannes Nieminen.

Underkonsulter: Borås Schakt & Transport.

Exploateringsyta: 58 700 kvadratmeter.

Undersökt yta: 1465 kvadratmeter.

Läge: GSD-Fastighetskartan, blad 64E 0aN.

Koordinatsystem: Swereff 99 TM.

Höjdsystem: Rikets, RH 00.

Dokumentationshandlingar som förvaras i Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA), RAA, Stockholm: –.

Digital dokumentation: förvaras på UV Väst.

Fynd: Inga fynd tillvaratagna.

Figur- och tabellförteckning

Figurer

Figur 1. Platsen för utredningen markerad på utsnitt ur Översiktskartan, blad 72 Borås (skala 1:150 000), och GSD-Sverigekartan.	4
Figur 2. Utredningsområdena markerade på utsnitt ur GSD-Fastighetskartan, blad 64E 0aN Ulricehamn. Skala 1:10 000.	6
Figur 3. Utredningsområdet låg på båda sidor om riksväg 46. Utsikt från Ubbarpsvägen mot väster och före detta skolhuset i Vist. Foto: Gundela Lindman.	8
Figur 4. Omedelbart söder om utredningsområdet ligger en gravhög, Ulricehamn 51:1. Foto, från norr: Gundela Lindman.	8
Figur 5. Utdrag ur karta "Storskifte på inägorna 1823 i Vests och Ubbarps byar" med utredningsområdet markerat.	10
Figur 6. Utdrag ur laga skifteskartan från 1912 med utredningsområdet markerat.	10
Figur 7. Utdrag ur den häradsekonomiska kartan från 1890–1897 med utredningsområdet markerat.	11
Figur 8. Plan över utredningsområdet med provschakt och anläggningar markerade. Skala 1:2000.	12
Figur 9. Plan över utredningsområdet med boplatserna markerade. I området öster om landsvägen är växthus, som numera är rivna, markerade. Skala 1:5000.	14

Tabeller

Tabell 1. Inmätta boplatzanläggningar.	13
Tabell 2. Fyndplatser.	15

På gårderna i Vists och Ubbarps byar

Med anledning av detaljplanarbete inför planerad byggnation i Ubbarp och Vist i Ulricehamns norra utkant, utfördes en arkeologisk utredning. Dess syfte var att ta reda på om någon okänd fornlämning berördes av det aktuella arbetsföretaget. Området bestod av plana åkermarker i Ätrands dalgång. Vid provgrävningarna påträffades tre områden med boplatslämningar med sannolik datering till bronsålder/äldre järnålder.